
Godsgeloof in die moderne wêreld: 'n reaksie op Du Toit, Dawkins en hulle medestanders

Pieter Verster

Faculty of Theology and Religion

University of the Free State

Bloemfontein

versterp@ufs.ac.za

Opsomming

Die sentrale vraag wat in hierdie ondersoek gevra word, is of daar nog in God geglo kan word in die lig van wetenskaplike en ander waarnemings. Verally die werke van Dawkins en Du Toit wat die geloof in God as agterhaal beskou, word ontleed. Die teoretiese raamwerk veronderstel 'n teologiese oorweging van die standpunte wat gestel word en 'n evaluering daarvan. Die antwoorde op Dawkins en Du Toit se standpunte deur teoloë soos McGrath, Brummer, Durand, Van de Beek, Van de Brink en andere word aangebied. Deeglike besinning oor die uitdagings wat verally die evolusieleer na vore bring, maar ook die wyse waarop God in die Bybel voorgestel word, word aangebied. Die belangrikste bevinding is dat dit steeds logies en rasioneel is om in God te glo.

Abstract

Faith in God in the modern world: A reaction to Du Toit, Dawkins and their fellows

The central question in this research is whether it is possible to still believe in God in the light of scientific and other observations. Special attention is given to the works of Du Toit and Dawkins who are of the opinion that belief in God is obsolete. The theoretical framework is to theologially engage the stated views and evaluate it. The reply to the views of Dawkins and Du Toit by theologians such as McGrath, Brummer, Durand, Van de Beek, Van de Brink and others is presented. Deep reflection on the challenges posed by especially the theory of evolution, but also the way in which God is presented in the Bible, is conceived. The most important finding is that it is still logical and rational to believe in God.

Trefwoorde:

Geloof, God, Wetenskap, Evolusie, Bybel, Liefde van God.

Key words:

Faith, God, Science, Evoluton, Bible, Love of God

1. Inleiding

Die vraag na die bestaan van God en die wese en aard van God bly van die allergrootste belang. Verskeie persone bevraagteken die bestaan van God. Onlangs het twee boeke verskyn wat die bestaan van God betwyfel. Richard Dawkins se boek, *The God delusion*, het wêreldwyd opslae gemaak. Dawkins skryf ook verskeie ander populêr-wetenskaplike boeke, onder andere *The selfish gene* (1976, 1989), *The magic of reality: How we know what is really true* (2012) en die resente *Outgrowing God* (2019).

Du Toit se boek, *God: Is daar 'n ander antwoord?* (2020), het heelwat reaksie uitgelok. Die wetenskaplike, Jurie van den Heever, bevraagteken ook die kerk se belydenis aangaande God in sy boek, *Wat moet ons met die kerk doen?* (2017). Verskeie vrae kom na vore. Kan daar hoegenaamd in God geglo word in die lig van die wêreld om ons? Het die wetenskap nie vir eens

en vir altyd bewys dat God nie bestaan nie en dat die wêreld 'n geslote geheel is nie? Is die openbaring van God in die Bybel hoegenaamd te rym met 'n etiese wese? Is God hoegenaamd liefde? Is God se bestier van die werklikheid regverdig? Is godsdiens nie maar die opium vir die mense nie? Kan in God geglo word as die navolgers van God so verskeurd, dwaas en selfs boos is? Hierdie vrae moet ontleed word in die lig van Dawkins, Du Toit en ander outeurs se boeke. Daar sal dus aanvanklik verduidelik word hoe Dawkins en Du Toit hul standpunte stel. Ander bronne wat ook hierdie standpunte ondersteun, sal bygevoeg word.

2. Sentrale vrae voortspruitend uit die standpunte van kritici van die geloof in God

2.1 Is geloof in God nog moontlik in die huidige wêreld? Kan daar sprake van transendensie wees?

Die eerste aspek is dus die hele vraag na transendensie. Op filosofiese vlak is daar verskeie filosowe wat die bestaan van God in transendensie ontken. Nie alle ateïste is Marxiste nie en daar is selfs Marxiste wat beweer dat hulle in God glo, maar dit is tog duidelik dat Marx inderdaad die belangrikste eksponent van die verwerping van die bestaan van God is. Kolakowski (1978a) se werke aangaande die Marxisme is van belang. Die filosofiese grondslag vir die verwerping van die bestaan van God dui daarop dat immanente aspekte beslissend is. Kolakowski (1978b) dui aan dat die ontwikkeling van die Marxisme met eb en vloed gegaan het.

Dawkins sluit by die verwerping van transendensie aan. Hy verduidelik dat die moderne wetenskaplike mens nie meer godsdiens of enigszins 'n belydenis aangaande God kan aanvaar nie, omdat die wyse waarop God voorgestel word en optree onaanvaarbaar is. Transendensie moet afgewys word. Dawkins (2006:51) verwys na die sogenaamde god-hipotese. Die godsbewyse van Thomas Aquinas moet afgewys word (2006:100). Volgens hom bewys dit op geen manier dat God wel bestaan of dat die werklikheid van God voorgedra kan word nie.

Dit is veral die ontologiese argument, omdat die wetenskaplike getuienis juis daarteen stry, wat deur Dawkins (2006:101) verwerp word. Die wêreld is nie so wonderbaar as wat deur gelowiges aangetoon word nie (2006:108). Hy wys daarop dat godsdiens eintlik maar deur Darwin bewys is as 'n ontwikkeling wat in die menslike brein plaasgevind het. Dit is maar 'n bykomende gevolg van iets anders, en dit is dus nie te sê wie die werklike aanspraak het nie, dat

God werklik daar is. Hy is verder ook oortuig dat etiese lewe wel moontlik is sonder die erkenning van 'n godheid (2006:259).

Dawkins (2012, 2019) vertoon 'n deurlopende lyn in al sy werke, naamlik sy kritiek teen enige vorm van erkenning dat God bestaan. Die wyse waarop God voorgestel word, in die Bybel en ook in die Koran en ander geestelike geskrifte, laat volgens hom nie reg geskied aan die werklikheid waarin ons woon nie.

Du Toit neem 'n post-teïstiese posisie in. Volgens hom bied dit groot vryheid. Die geloof in eksterne magte inhibeer hom. Hy wil net mens wees as individu en in gemeenskap (2020:174). Hy soek na radikaal bevrydende humaniteit. Om dit te bereik, lê hy God totaal af. Volgens hom is God immers die skepping van die mens se brein. Hy stel sy standpunt soos volg (2020:194):

Die doel van geloof in God het geen gronde meer nie. As daar nie 'n voortbestaan van lewe hierna is nie – en die betrokkenheid van 'n godheid by ons lewe hier en nou uitermate problematies is (soos alreeds aangedui in terme van die trilemma-argument van 'n liefdevolle, almagtige, alwetende wese) – is die nut van geloof in 'n godheid, 'n superieure wese, 'n energie of metafisiese figuur, sonder enige motivering.

Grayling (2013:51) is byvoorbeeld ook van mening dat daar geen rede bestaan om in God te glo nie, omdat dit nie moreel-eties noodsaaklik is nie. Daar is genoeg rede om sonder God ook regmatig op te tree en 'n eksterne wese is nie nodig om eties te lewe nie. Hy wys die argument dat daar gesag vir sodanige lewe nodig is af.

So word transendensie in die argumente oorbodig gemaak.

2.2 Het die wetenskap nie die geloof in die bestaan van God oorbodig gemaak nie?

Dawkins (1976/1989:c.236) het reeds in sy boek, *The selfish gene*, die finaliteit van die betekenis van gene beskryf. Die geen reik ook na buite uit en manipuleer die wêreld daarbuite. Daarom beskou hy die geen as beheersend “phenotypic power”. Dit vorm 'n web van beïnvloeding: “The long reach of the gene knows no obvious boundaries. The whole world is criss-crossed with causal arrows joining genes to phenotypic effects, far and near” (1976/1989:c.236).

Dawkins (2006:122-3) stel sy standpunt onomwonde: selfs al sou dit waarskynlik wees dat Jesus bestaan het, is die weergawes oor Hom in die Nuwe Testament onbetroubaar. Dit is duidelik dat hy ook die argument dat

daar wel wetenskaplikes was wat die evangelie aanvaar het, afwys, omdat persone soos Newton en andere waarskynlik hul geloofsbenadering in die lig van die tyd waarin hulle geleef het, gevind het.

Daarom skryf Dawkins (2006:136): “A designer God cannot be used to explain organized complexity, because any god capable of designing anything would have to be complex enough to demand the same kind of explanation in his own right. God presents an infinite regress from which he cannot help us to escape.” Hy (2006:200) is van mening dat godsdiens ’n nuwe-produk van iets anders is. Die wetenskaplike wêreld (2006:419) maak begrip van die wêreld vir ons moontlik om ’n beter verstaan van die werklikheid en so ook van mekaar te verkry.

In sy boek, *The magic of reality*, beklemtoon Dawkins dat daar vanuit die hoek van die wetenskap na die werklikheid gekyk moet word. Modelle wat getoets kan word, bied die antwoord. Die grootste vyand van wetenskaplikheid is juis wanneer mense nie na die waarheid wil soek om die logiese daarvan in te sien nie. Evolusie beteken dat daar stadig-ontwikkelde magie is, omdat die ontwikkeling deur duisende jare telkemale iets nuuts skep (2012:26-32).

Dawkins wys daarop hoedat daar ’n ander beskouing moet wees oor wie die eerste mens was, en verwerp die getuienis van die Bybel aangaande Adam en Eva. DNA (2012:50) maak dit duidelik (2012:54) dat ons almal aan mekaar verbonde is. Hierdie gedagte van die magiese ontwikkeling bied die antwoord op ons bestaansvrae.

Du Toit (2020) toon op sy beurt aan dat die groot verskuiwing in die wetenskap voldoende aantoon dat die mens se brein self godsdiens skep. Om hierdie rede is hy ook uiters skepties teenoor die hele hantering van die wetenskap deur die kerk en die godsdiens. Sy ongemak met die kerk en godsdiens duur daarom voort.

Die groot uitdaging is dan vir hom die gesag van God en van die kerk wat uitgedaag word in Swaab (2014) se boek, *Ek is my brein*. Hy hanteer dit met instemming. Hy meen dat Swaab in sy boek oor die ontwikkeling van die *Homo sapiens* die immanensie van die werklikheid voldoende aantoon.

Godsdiens het dus, volgens hom, immanent ontstaan, en dit lei daartoe dat Du Toit (2020:118) daarop wys dat dit beteken dat daar niks in die hemel is wat nie op die aarde gemaak is nie. Die werklike skepper is nie ’n metafisiese wese naamlik God nie, maar die mens self. Daarmee gaan hy van die gedagte uit dat die mens ouer is as godsdiens en die *Homo sapiens* ouer is as God (2020:119).

Du Toit (2020:120) skryf:

Vandag word die gesag en mag, asook die noodsaak van God of van die kerk (godsdienste), veral in die Weste, toenemend deur die ontwikkelende, moderne wetenskap uitgedaag – en word die gevolgtrekking gemaak dat die mens ouer as God is. Daar is niks in die hemel wat nie op die aarde (in die mens se brein) gemaak is nie.

Ook Van den Heever (2017:76-118) sluit vroeër sterk by die gedagte aan dat die wetenskap voldoende bewys het dat evolusie waar is. Die wetenskaplike bewyse is voldoende en die kerk se beswaar daarteen agterhaal. Hy is veral uiters krities oor die Noag-verhaal en toon aan dat evolusie 'n streep daardeur trek. Verskeie argumente word deur hom aangedui waarin hy ook die kerk se onwilligheid om evolusie totaal te omhels, afwys.

2.3 Is die wyse waarop God in die Bybel beskryf word hoegenaamd te rym met 'n etiese wese?

Dawkins neem baie sterk standpunt in teen die begrip dat God as etiese wese geopenbaar word. Hy verwerp veral die Bybelse openbaring van God as die Skepper van die hemele en aarde, omdat God in die Bybel voorgestel word as 'n hoogs onaanvaarbare persoonlikheid. Hy skryf (2007:51):

The God of the Old Testament is arguably the most unpleasant character in all fiction: jealous and proud of it; a petty, unjust, unforgiving control-freak; a vindictive, bloodthirsty ethnic cleanser; a misogynistic, homophobic, racist, infanticidal, genocidal, filicidal, pestilential, megalomaniacal, sadomasochistic, capriciously malevolent bully. Those of us schooled from infancy in his ways can become desensitized to their horror. A *naïf* blessed with the perspective of innocence has a clearer perception.

Dawkins (2019:54, 59, 60) maak geweldig baie daarvan dat die Bybelse verhale onaanvaarbaar en onlogies is. Hy wys daarop dat baie van die Bybelse elemente wat na vore kom inderdaad buitensporig is. Dat dit is soos die mitologiese verhale wat in buite-Bybelse geskifte voorkom, soos in dié van die Griekse mitologie. Hy vra self of die Bybel as 'n goeie boek beskou kan word. Die geskiedenis van Job word voorgehou en hy vind die toets van Job deur God, onder andere dat sy kinders gedood word, afgrysielik. Verder verwys hy na die geskiedenis van Abraham wat sy seun Isak moes offer en vind dit onaanvaarbaar. God se oordeel vind hy ook verwerplik.

Oppy (2013:60) wys op die standpunt dat die geloof in God juis vryheid inhibeer. Ware vryheid is noodsaaklik en die aanvaarding van 'n wese wat dit teengaan, is onaanvaarbaar. Peterson (2013:60) is op sy beurt van mening dat die vraag na die kwaad steeds gevra sal word. Ateïste sal steeds die teïste

konfronteer met die vraag na die kwaad en aantoon dat dit uiters moeilik, intellektueel en moreel, is om dit met die geloof in God op 'n aanvaarbare wyse op te los.

2.4 Is God hoegenaamd liefde?

Dawkins verwys dan na die Ou Testament en hoe dat daar gewelddadige verhale in die Ou Testament voorkom, soos byvoorbeeld die verhaal van Sodom en Gomorra, (en die wyse waarop Lot sy eie dogters hanteer) en Abraham se verhaal, wat hy as as hoogs onaanvaarbare gedeeltes in die Skrif sien en wys dit af. Hy sê die Nuwe Testament is nie veel beter nie (2006:283). Jesus se familiewaardes teenoor sy eie moeder en broers is bedenklik (2006:284) en daar kom ook ongeregtheid in die Nuwe Testament voor. Hy verwerp die hele gedagte van oordeel en sonde, asook veroordeling in Jesus Christus.

Dawkins (2006:288) bevraagteken selfs die liefde vir die naaste vanuit die wyse waarop die mense dan optree. Morele lewe kan nie deur die Bybel bepaal word nie (2006:308). Hy gaan daartoe oor om die argument dat Hitler en Stalin se verskriklike optrede bewys dat ateïsme as sodanig en noodwendig tot gruwelikhede lei, af te wys, omdat dit nie noodwendig is nie. Hy vra die groot vraag: Wat is verkeerd met godsdiens? Die ondergraving van die wetenskap en die donker kant van absolutisme is die rede waarom dit afgewys moet word (2006:323).

Jong kinders word volgens hom eintlik mislei deur die wyse waarop godsdiens op hulle afgedruk word, en hulle dan geleer word om deur middel van 'n christelike opvoeding as christelike kinders te leef wat soos ander vorme van misbruik van kinders afgewys moet word.

2.5 Is godsdiens nie maar die opium vir die mense nie?

Du Toit se argument is dat God nie voor die mens bestaan het nie, maar dat ons God bedink het met ons breine wat evolusionêr ontwikkel het. God is nie die Skeppergod nie; die mens skep God in sy brein. Godsdiens kan daarom, volgens hom, nie oplossings bied vir krisis in die mens se huidige bestaan nie.

Hy skryf (2020:171): “Uit die voorafgaande behoort dit duidelik te wees dat godsdiens nie meer 'n bydrae kan lewer tot die groot uitdagings van ons tyd en die toekoms *om problematiese feite en menslike werklikheidservaringe maksimaal op te los en sinvol te integreer* nie.”

Du Toit (2020:155) wil ook nie die onderskeid tussen godsdiens en spiritualiteit handhaaf nie. Verder wys hy (2020:156) ook op die feit dat daar evolusie in die godsdiens is. Dit is 'n onderdeel van evolusie sonder dat dit enigsins 'n weerlegging van evolusie is. Hy aanvaar nie die onderskeid tussen godsdiens en spiritualiteit nie, omdat dit nie ontkom daaraan om mense fundamentalistiese vertrekpunte te gee nie. Hy wys ook die onderskeid tussen goeie en slegte godsdiens af, omdat hy sê dat daar nie noodwendig 'n goeie godsdiens of 'n slegte godsdiens is nie, maar dat godsdiens ook dikwels inderdaad in sy goeie kant slegte dinge propageer. Radikaal bevrydende humaniteit is dus sy standpunt (2020:191-3). Hy bestempel dit as 'n staat van absolute bevryding. Hy kies veral dat menswaardigheid en die reg op lewe beklemtoon moet word. As post-teïs wil hy dit sy antwoord maak. Dit kom dan veral daarop neer dat die mens sy brein is, dat die brein 'n produk is van 'n lang rasionale proses, en hy daarom afskeid kan neem van God, omdat die mens se brein vir hom die verklaring bied van sy bestaan.

2.6 Is die navolgers van God nie self boos nie? Het ons God nodig om goed te wees?

Die mens het, volgens Dawkins (2019:250), nie vir God nodig om goed te wees nie, omdat God die mens juis inhibeer en dit vir ons onmoontlik maak om werklik reg en goed te lewe. Sy beswaar is dan uiteindelik dat God en die erkenning van God ons so inhibeer dat ons uiteindelik kwaad doen en dat ons nie daarvan kan wegkom nie. Verder toon hy aan dat diegene wat in God glo soms verskriklike dinge aan andere doen. Daarom kom hy weer tot die gevolgtrekking dat evolusie die antwoord bied op die bestaan van die mens en dat daar nie iets meer is as hierdie lewe nie. Gene moet daartoe lei dat daar ook reg en goed opgetree word. Hy sê dan uiteindelik dat ons nie deur 'n proses van evolusie gegaan het om godsdienstig te wees nie, maar wel om reg teenoor mekaar op te tree. Verder beklemtoon hy dat ons met moed en daadkrag die wetenskap moet omhels.

Dawkins (2006:394) bevestig dat daar soms mense is wat sê dat God waarskynlik nie bestaan nie, maar dat hulle dan tog sê dat hulle iets nodig het, psigologiese en emosionele noodsaak van 'n soort van godsdiens om vir hulle rus te kan bied. Slegs deurdat godsdiens mense kan vertroos, is dit nog nie 'n bewys dat dit waar is nie. Ateïste is nie ongelukkige, angsbevange mense nie, maar het soms baie meer geluk as die gelowiges (2006:395).

Du Toit (2000) sluit sy boek, *God? Geloof in 'n postmoderne tyd*, af met die gedagte dat hy hom meer tuis vind by 'n post-moderne benadering tot die geloof. Hy neem bepaalde paradigmasverskuiwings waar en sluit daarom sy

boek met 'n komma, onvoltooid af. Du Toit (2000:179) meen dat intellektuele integriteit vir hom uiters belangrik is en dat hy juis van daaruit vraagstellings van die teologie wil beantwoord. Juis daarom is hy (2000:180) van mening dat daar 'n bykans onoorbrugbare kloof tussen hom en die fundamentalisme is, en wys hy daarop dat hy geensins konstruktief daarmee kan omgaan nie. Wat hy wel wil erken, is die grootheid en andersheid van God en dat die kernwaarde van die christelike geloof nog vir hom aanvaarbaar is (2000:182, 183). God gee tog iets van Homself deur en op daardie wyse kan daar ook in 'n verhouding, 'n persoonlike verhouding, met God geleef word. Kennis is egter nooit afgesluit nie en daarom bly hy hoop vir nuwe gedagtes. Hy neem egter later afskeid van enige geloof in God.

Kritiese stemme moet volgens hom teen die kerk as sodanig opgaan. Die kerk is vir hom uitgedien, omdat die kerk hom alleen bittere teleurstellings bied.

Sy standpunte word soos volg aangebied. Drie geleenthede lei tot sy beswaar teen die kerk, veral die NG Kerk. Eerstens, die gebeure by Hammanskraal (2008) (2020:33). Tweedens, die Woordfees-debakel (2013) (2020:35), en derdens die buitengewone algemene Sinode van die Kerk in 2016 (2020:38).

Hy is uiters krities teenoor die NG Kerk wat hom gefaal het. Daaroor lewer hy verskeie argumente, maar hy wys veral op die gebrek aan eenheid en die apartheid-teologie, die optrede van funksionariese en die fundamentalistiese Bybelgebruik in die kerk. Hy erken enkele goeie dinge. Hy is veral teleurgesteld dat daar nie beter gedoen is nie deur die jonger geslag as deur die "ooms" (die ouer predikante) in die kerk oor wie hy uiters krities is. Die magsbeheptheid van die kerk word gekritiseer (2020:144).

Vir Van den Heever (2017:42-73) is die kerk se godsbegrip en verbondenheid aan sake soos Skrifgesag, ewige lewe en selfs Jesus se Godheid agterhaal. Die NG Kerk is ook bloot 'n kulturele verskynsel. Die kerk kan net sinvol voortbestaan as dit evolusie omhels as rigtinggewend vir die bestaan op aarde en ook vir spiritualiteit (2017:137).

3. Sentrale vrae – apologetiese verdediging van die geloof in God

Vooronderstellings speel 'n uiters belangrike rol in die benadering van die saak. Rasionaliteit is nie absoluut nie. Dit kan en mag bevraagteken word. In die apologetiese benadering sal rasionaliteit wel 'n rol speel, maar dan ook

om die vooronderstellings aan te toon. Die afwys van God deur Dawkins en Du Toit kom voort uit vooronderstellings dat God nie kan bestaan nie, iets wat hulle nooit kan bewys nie. Dawkins moet dan ook telkens die woord “*probably*” gebruik oor sy standpunt dat God nie bestaan nie. Kok (2021) dui byvoorbeeld aan dat Du Toit se boek hom ontnugter en hom sinies en gestroop laat voel.

'n Apologetiese benadering het vroeg in die kerk se geskiedenis reeds 'n belangrike rol gespeel. Die apologete het inderdaad essensiële aspekte van Christelike geloof bevestig en geantwoord op kritiek daarteen. Wat baie belangrik in die hantering van 'n apologetiese benadering is, is in die eerste plek die hele vraag na die openbaring van God self. Dit is nie so dat dit afgelei word vanuit die werklikheid en dat die rasonale benadering tot geloof daartoe lei dat 'n mens uiteindelik verstaan wat geloof is nie. Die Christelike geloof gaan uit van die standpunt dat God hom openbaar, dat God van Sy kant af na ons toe uitreik en ons openbaar. Daar moet nou oor die openbaring van God gehandel word. Hoekom is openbaring nodig? Omdat ons God nie uit ons eie kan ken nie.

3.1 Is geloof in God nog moontlik in die huidige wêreld? Kan daar sprake van transendensie wees?

McGrath (2005:118) antwoord op vyf aspekte van Dawkins se oortuigings, naamlik dat die Darwinistiese benadering bewys dat God se bestaan oorbodig en intellektueel onmoontlik is. Tweedens, dat geloof blinde vertrouwe veronderstel met gebrek aan bewyse. Derdens, dat geloof in God orals voorkom en wyd verspreid is weens propaganda en nie weens koherente argumente nie. Vierdens, dat godsdiens 'n miserabele beklemtoning is van die konkrete werklikheid. Laastens, dat godsdiens na geweld, leuens en misleiding lei en eintlik kwaad veronderstel.

Die eerste vraag is of die Darwinistiese benadering kan bewys dat God nie bestaan nie. Na Darwin, meen Dawkins, kan ons slegs van die illusie van ontwerp, “*design*”, praat. Die wêreld het nie 'n doel nie en is nie doelmatig nie. Dawkins is selfs krities teenoor die hele gedagte dat, byvoorbeeld, 'n baie komplekse orgaan in ons liggaam, soos die oog, enigsins bewys is dat daar 'n logiese ontwerp van die werklikheid kan wees. Volgens hom kon dit bloot deur ontwikkeling ontstaan het weens die lang tydsverloop.

McGrath antwoord (2005:122):

In reality the intellectual trajectory mapped out by Dawkins seems to get stuck in a rut of agnosticism. And having stalled, it stays there. There is a substantial logical gap between Darwinism and atheism, which Dawkins seems to prefer to

bridge by rhetoric, rather than evidence. If firm conclusions are to be reached, they must be reached on other grounds, and those who earnestly tell us otherwise have some explaining to do.

In sy boek, *Richard Dawkins, CS Lewis and the meaning of life*, tree McGrath (2019) in diskussie met beide Dawkins en Lewis. Volgens McGrath (2019:4-7) beklemtoon Dawkins universele Darwinisme. Om geloof wel vas te lê, verwys McGrath na Lewis wat beklemtoon dat God werklik daar is en antwoorde op die vrae van die lewe bied. McGrath verduidelik dat Dawkins sonder bewyse tot die gevolgtrekking kom dat daar nie 'n God is nie, terwyl Lewis werklik vir God sien as die mens se hartverlange en die dieptes van sy bestaan, soos by Augustinus wat vir homself gevra het: Hoe sal ek rus vind anders as alleen by God? (2019:39)

Brümmer (2010:177-8) toon aan dat die basis van die modernistiese benadering wat deur Dawkins gevolg word, saamhang met Descartes se beklemtoning van die epistemologie. Die epistemologie is bepalend vir die verstaan van die werklikheid. Die vraag is dus inderdaad: Wat is die basis waarop jou kennis begrond is? Die vraag wat daarmee saamhang is: Hoe kan ek dit bevestig? Dit wil sê: Hoe kan ek kennis krities beskou? Die vraag is egter of hierdie kritiese houding van die Verligting wat die basis vorm van die modernistiese beskouing van die Westerse samelewing orals bevestig kan word. Sels godsdienstige oortuigings, soos alle ander vorme van geloof, word op daardie manier deur Dawkins in navolging van Descartes benader. Heelwat oppervlakkige en bygelowige elemente van die geloof is daardeur ontbloot, maar dit moet duidelik wees dat dit nie die volle implikasies van geloof en godsdiens bepaal nie.

Brümmer (2010:180) skryf:

Faith therefore does not provide us with knowledge of the facts about life and the world in the way science does, but rather with a framework of understanding in terms of which we can interpret these facts meaningfully and thus cope with them adequately in our actions and attitudes. In this sense faith is hermeneutical rather than epistemic.

Alhoewel rasionalisme help om die werklikheid te verstaan, is dit nie in staat om die saak van transendensie te verwerp nie. Die oorspanning van die rasonale benadering stuit telkemale teen die onverklaarbare. Die mens se beperkte insig blyk duidelik uit die onvermoë om so baie in die werklikheid te verklaar. McGrath (2014:112) stel dit duidelik: "Let me explain what I mean. Any attempt to describe Christianity properly would have to take into account its rational, moral and aesthetic dimensions, acknowledging that it is a multifaceted phenomenon which is supremely resistant to reductionist

accounts of either its identity or significance.” Daar kan ook na die volledige benadering van Deane-Drummond en Fuentes (2020b:203-8) verwys word wat aantoon dat die dialoog tussen die teologie en evolusionêre antropologie inderdaad sake soos die bevestiging van die rol van genade in die hantering van evolusie aantoon. Die rasonale is dus nie die een-en-al nie, maar sake wat uit die teologie kom, moet verwerk word. Hulle verwys ook na wysheid en nederigheid (2020a:1-10).

Mawson (2013:36) wys daarop dat geloof in God juis bevestig dat die heelal fyn ingestem is (“fine tuning of the universe”) Dit bied 'n duidelike verduideliking vir die bestaan in die heelal en mense se eie fyn instemming op die geheel.

3.2 Het die wetenskap nie die geloof in die bestaan van God oorbodig gemaak nie?

McGrath (2005:122-4) toon aan, ten opsigte van die hele idee van geloof en bewysvoering, dat Dawkins 'n baie simplistiese model voorhou van bewysvoering. Die vraag is of Dawkins so seker van ateïsme kan wees as daar, byvoorbeeld, in die natuurwetenskappe, juis deur kritiese bevraagtekening van modelle, verskeie ander modelle na vore kom. Dieselfde bewysvoering word dikwels verskillend geëvalueer. Dit is dus nie moontlik om vanuit die natuurwetenskappe tot 'n eenvoudige bewysvoering te kom wat dan bevestig dat dit die enigste waarheid is nie.

Dawkins bou sy argumente verder uit deur te beweer dat godsdiens en God self 'n meme of 'n virus is, omdat mense wat glo, voortgaan om irrasioneel te bly glo. McGrath (2005:125-8) beklemtoon egter dat daar, in die eerste plek, geen rede bestaan om te glo dat die kulturele ontwikkeling Darwinisties is nie en dat daar geen bewyse daarvoor is dat die biologiese verstaan van meme en virus ook op die kultuur toegepas kan word nie. Daar is ook geen bewyse daarvoor dat hierdie soort van kulturele of godsdienslike virusse of memes bestaan nie.

McGrath (2005:128) vat die probleem soos volg saam: Die virusse wat Dawkins voorstel, op kulturele vlak, bestaan doodeenvoudig nie. Daar is geen eksperimentele bewyse dat gedagtegoed soos virusse werk nie. Dat God as 'n virus beskou kan word, is 'n oppervlakkige benadering van sake wat eenvoudig nie bewys kan word nie.

Ander besware teen Dawkins kom voor in interaksie met hom. Sherry (2019:7) vra byvoorbeeld na die estetiese in die evolusionêre proses en die vraag of Dawkins se aanvaarding van die proses nie self ook uiters subjektief

is nie. Howe (2012:144) bevraagteken ook Dawkins se volledige vertroue op die wetenskap met die ernstige vraag of die waarheid nie ook subjektief is nie, terwyl Howell (2011:30) aantoon hoe eensydig sy begrip van geloof en die gelowiges is. Cunningham (2015:275) toon ook aan dat selfs Dawkins se interpretasie van Darwinisme gebrekkig is, omdat hy dit geheel vanuit sy eie begrip daarvan probeer ontleed.

Richmond (2007:116) is egter van mening dat die kompleksiteit van God nie noodwendig die kompleksiteit van evolusie verkeerd bewys nie. Daar moet egter erken word dat 'n wese so wonderbaar soos God alle denke oorspan.

Strauss (2002:583) wys byvoorbeeld daarop dat daar onoorkombare probleme is om fisiese tydsorde self te dateer. Dit beteken dat daar telkemale in 'n sirkelredenasie vasgevang word waar die tydsorde self opnuut 'n basiese tydsorde veronderstel. Die poging om dan terug te redeneer in tyd deur die neo-Darwiniste is dus gedoem. Verder wys Strauss (2002:584) daarop dat daar twee probleme voorkom in die natuurwetenskaplike besinning, naamlik die eerste oor die gebrek van bewysbare oorgange tussen plant- en diersoorte. Die tweede is die vraag na die ontstaan van lewe:

Die spekulatiewe natuurwetenskaplike besinning oor "evolusie" staan voor twee moeilike taakstellings. Die een raak die gemelde gebrek aan paleontologiese gegewens insake die vermeende stam-historiese oorgange van die hoof plante- en dieregroepe. Die ander een (wat volgens pro-evolutioniste minstens 50% van die werklike probleem konstitueer) raak die vermeende ontstaan van die eerste lewendende entiteit, gedagtig aan die feit dat die kleinste lewensvatbare entiteite (eensellige organismes) en die grootste makromolekuul in die orde van een tot 'n miljoen van mekaar verskil (soms word kortweg gepraat van die "ontstaan van lewe") toon aan dat reeds by Du Toit se vroeëre werk hy middelleeuise skolastiek, dus 'n skeiding tussen natuur en genade wat nie kennis neem van die bevryding wat die erkenning van God se skeppingswet bring nie (2002:591).

Van den Heever (2017:89-93) verskil van Strauss en meen dat daar wel getuigenis is van oorgange tussen plant en dier. Die definisie van plant en dier is in dié verband van die grootste belang. Selfs al sou Van den Heever korrek wees, sou dit nog nie die probleem van 'n totaal evolutionêre benadering oplos nie. Daar is nog te veel onsekerheid oor die talle oorgange wat nie verklaar kan word nie.

In hierdie verband moet ook na die besondere werk van Van den Brink (2018), *En de aarde bracht voort: Christeljk geloof en evolusie*, verwys word. Hy is van mening dat dit nie meer moontlik is om die *dat* van evolusie af te wys nie. Die *hoe* daarvan is steeds nie bewys nie. Alhoewel daar groot hiate in die

fossielrekord voorkom is, meen hy dat daar genoegsame aanduiding van die ontwikkeling van spesies en selfs van oorgange tussen spesies is (2018:52-3). Dat die mens egter uniek is en steeds beeld van God is, hoef nie afgewys te word nie (2018:205). Hoe word die lyding van mense en die lyding van diere egter verklaar? Hy wys 'n kosmiese sondeval en die oorsprong van die erfsonde by 'n eerste mensepaar af (2018:154), maar is tog van mening dat die sonde 'n werklikheid is en dat die mens wel die onskuld prysgegee het (2018:235-42). God is nie outeur van die sonde nie en die mens is steeds volledig skuldig, maar wel omdat die mens nie die moontlikhede van lewe met God aanvaar het nie. Wat natuurlike seleksie en die voorsienigheid van God betref, wys hy ewe-eens daarop dat die aanvaarding van natuurlike seleksie nie die hand van God daarin afwys nie (2018:288). Hy (2018:314) sluit af deur te bevestig: "De christelike geloofsinhoud kan namelijk vertaald worden in termen van een evolutionair wereldbeeld op een manier die trouw is aan de leertraditie van de kerk en daarom met recht het stempel 'ortodox' mag dragen."

Van Wyk skryf aangaande evolusie dat die teologie nie noodwendig alle rasionaliteit afwys wanneer dit die openbaring van God as kenbron neem nie. Suiwer kennis is volgens hom immers nie moontlik nie weens die breuk tussen God en die mens (2004:180). Die wetenskaplike kan ook nie aanspraak maak op totale kennis nie. Vooronderstellings bepaal ook kennis en die resultate van ondersoek. Hy (2004:187) verwys ook na teïstiese evolusie wat aanvaar dat God wel deur die proses van evolusie geskep het. Daarvolgens is Genesis 1-2 die verduideliking dat God geskep het en nie hoe God geskep het nie; dus 'n geloofsbelydenis en nie 'n histories-eksakte weergawe van die skepping nie. Verder is hy (2004:191) van mening dat daar ruimte vir die teïstiese evolusiemodel moet wees. Evolusie word dan 'n werkshipotese en kan die spanning tussen teoloog en wetenskaplike oorbrug word.

Van de Beek (2020:204-9) hanteer die argument dat ons produkte van ons brein is, die evolusionêre argument. Hy meen dat 'n mens wel die evolusieleer kan aanvaar, sonder om vir God af te wys en te meen dat God nie bestaan nie. Dit lei daartoe dat 'n mens op 'n bepaalde wyse tot 'n moreel-etiese lewe gekom het en teen God gekies het. Die wonder van bestaan voor God moet egter erken word in Jesus Christus wat self die wonderbare is, en dit moontlik maak dat ons vir God kan ken. Juis Jesus Christus maak dit vir ons moontlik dat ons ook kan weet dat ons as mens bestaan. Die bestaan van die mens ook as wese kan nie maar afgewys word as 'n soort van 'n evolusionêre proses nie.

Die groot vraag wat gevra moet word, is: Hoe kan sinvolle opmerkings oor miljoene jare deur beperkte mense gemaak word? Verder moet gevra word: Hoe kan evolusionêr oor tyd gepraat word wanneer die oorsprong van tyd eers vasgelê moet word? Hoe kan ook oor God en sy skepping gepraat word na die sondeval as ons nie die openbaring van God erken nie?

3.3 *Is die wyse waarop God in die Bybel beskryf word hoegenaamd te rym met 'n etiese wese?*

Dawkins se argument dat godsdiens ons verstaan van die werklikheid en van die kosmos verarm en dat die kosmos veel heerliker en liefliker is as wat dit deur die mens in sy godsdiens na vore gebring word, word deur McGrath (2005:129-31) soos volg hanteer. Christene beklemtoon die wonder van die skepping op drie wyses. In die eerste plek is daar die absolute heerlike verstaan van die wonder van die skepping. Daar is geen rede om te glo dat die wonder van God die heerlikheid van die heelal verminder of verarm nie. Die bewyse is oorvloedig dat geloof in God ook die heerlikheid van die kosmos beklemtoon. Waarom mag Dawkins met “awe” en “wonder” die wonder daarvan verstaan en die gelowiges nie? Die Christelike teologie beklemtoon juis die heerlikheid van God deur die heerlikheid van die uitspannel (Ps. 19:1). Vir Christene is die heelal groot en lieflik. Dawkins wys hierdie geloofsoortuiging vanuit 'n naturalistiese benadering af.

Brümmer (2010:187) wys daarop dat Dawkins se moraliteit deurgaans selfsoekend (“*selfseeking*”) is en dat selfs sy beklemtoning van altruïsme eerder juis die erfsonde beklemtoon, naamlik “*concupiscentia, superbia, and amor sui*”. Die goeie word volgens Dawkins per toeval bereik deur die “*misfiring*” van die “*selfish gene*”.

Brümmer (2010:191) skryf in hierdie verband:

Clearly, Dawkins' Darwinian narrative fails to explain how we can know the good, how we can attain the ability to do the good or how we can be inspired to do the good willingly and joyfully. If I can choose, give me the Trinitarian narrative of Christianity: the Son in whom we come to know the good life, the Father who grants us the ability and the opportunity to achieve it and the Spirit who inspires us with the taste for the good by which we strive after the good life willingly and joyfully.

Durand (2021) verwys na die dwaasheid van die verwerping van geloof in God. Psalm 14:1 stem byna geheel woordeliks met Psalm 53 ooreen waar die totale verontwaardiging van die hele gedagte dat iemand kan beweer dat God nie daar nie is nie, voorkom. In die Bybel kom die begrip

'dwaasheid' dikwels voor. Dit word uitdruklik aangedui as die opperste vorm van dwaasheid om God te misken, maar die Apostel Paulus beskryf egter ook Christus se kruisdood as dwaasheid (1 Kor 1:18, 1 Kor 1:21, 1 Kor 1:23, 1 Kor 1:25 en 1 Kor 2:14). Die kruis hoort tuis in die evangelie en die kruis wat dwaasheid is vir die geleerdes en die mense van hierdie wêreld, is die evangelie. Die apostel sê dit nie om minagting oor God te praat nie. Hy wil juis op 'n besondere manier sê dat 'n mens so oor God moet praat en daarom sê Durand dan ook dat dit die wonder van die evangelies is, dat daar in menslike terme oor die wonderbare God gepraat kan word.

Durand wys daarop dat al die worstelinge met God daarop dui dat God self die mens nie met rus laat nie, alhoewel dit nie as bewys kan dien dat God bestaan nie. In Romeine 1:18-19 word ook die gedagte dat God Sy toorn openbaar teenoor mense wat Hom misken, gevind. Dit beteken egter volgens Durand dat as 'n mens God kan bewys dit werklik geen God is nie. God is baie groter en heerliker as dit. Ons erken uitdruklik dat Christus God openbaar as die Skepper van hemel en aarde. Durand skryf:

Ons het reeds gewys op die gepostuleerde karakter van 'n geloof wat ontken dat daar 'n God is. Die Godsverkondiging aan dié wat so glo, moet dit bo alle twyfel duidelik maak dat dit in die erkenning of ontkenning van God ten diepste nie gaan oor die teoretiserende verstand van die mens nie. Hier gaan dit om deurslaggewende geloofsbeslissings.

Southgate (2008:16) maak dit duidelik dat die wyse waarop die ellende van die werklikheid en God se betrokkenheid daarby hanteer moet word juis is om aan te toon dat God self met die sugte van die skepping vereenselwig. God oordeel nie net nie, maar is ook self betrokke by die lyding. Alleen in Jesus Christus se radikale oorgawe van Homself aan die kruis kan God werklik gesien word: "What God alone could do, has done, once and for all, was to suffer death for the transformation of the world, to bear in Christ the pain of creation and of human sin" (2008:114).

Ten opsigte van die groot vraag van lyding word die vraag na God ook dringend gevra. In sy boek, *Met my hand op my hart, waar is God?* wys Vos (2019) daarop dat daar 'n bondgenoot en 'n gespreksgenoot teen die oerchaos is (2019:108). Hierdie stryder teen die oerchaos is niemand anders as God self nie. Hy oortref die oerchaos en maak die lewe moontlik. Daarom is daar die gedagte, die wonderbaarlike gedagte, dat God die reis na die paradys moontlik maak. Daarom sê Vos (2019:117) dat, al is daar lyding, selfs onverdiende lyding waar geen enkele eie skuld as oorsaak aangewys kan word nie, God daarvoor triomfeer. Hieruit volg dat ons die vergeldingsbegrip tog maar uit ons denke en daade moet wis. Ons God is nie

die bron van chaos en lyding nie, maar die bstryder daarvan. Hierin is hy vir ons 'n bondgenoot en 'n gespreksgenoot in hierdie lewe. Daarom word beklemtoon dat Jesus Christus gesien word, (1 Johannes 1), en dat juis Hy in ons lyding ons bondgenoot is (2019:117).

Daarom skryf Lategan (2005:241):

Wat dus nodig is, is dat die Woord weer sentraal binne die kerklike handeling gestel moet word. Dit moet gedoen word met inagneming van die nuwe konteks waarin lidmate hulle tans bevind. Waar sosiale en kulturele invloede eers as kompetierend met die kerk en haar boodskap beskou is, word dit nou as komplementierend vir die kerk en haar boodskap beskou.

Ander aspekte wat van groot belang is, is die wederkoms van die Here Jesus. Daardie aspek van voltooiing, van eskatologiese beëindiging van die wêreld, sluit dan ook uiteindelik in dat Jesus op die wolke weer sal kom. Die vraag of mens irrasioneel is as jy 'n geloofstandpunt inneem, moet ook afgewys word. Geloof is ook rasioneel, omdat dit ten diepste van God kom, en deur God bestuur word. Teologie is nie bloot 'n emosionele ervaring nie, maar is die erkenning van hoedat God in die wêreld ingryp en ook die teologie rig.

3.4 Is God hoegenaamd liefde?

Baie argumente word hierteen gevoer deur veral feministiese vroulike teoloë wat sê dat dit 'n wrede soort van argument is, dat God se eie seun in die plek van die mens sterf. Maar wat baie belangrik is, is dat verstaan moet word dat God op 'n baie unieke wyse ingryp en deur sy Seun vir andere te gee, juis Homself opoffer ter wille van die ander. Alleen wanneer ons die diepte van die sonde verstaan, kan ons ook die wonder van die versoening in Christus verstaan. Maar wat sou Paulus antwoord op hierdie argumente? Is daar 'n liefliker antwoord as juis Romeine 5:5-11?

Dit is God se liefde. Daarin sien ons dit. Dit is wonderbaar. God sterf vir sy vyande. God dra die ellende van die wêreld. Daarom wil Paulus ook in 1 Korintiërs 2:1-5 niks anders weet as Jesus en Hom as die gekruisigde nie. Hierdie liefde is nie deur 'n mens uitgedink nie.

Die Nederlandse teoloog, Van de Beek, neem 'n geheel ander standpunt as Du Toit in. Van de Beek (2018:61) vat sy standpunt soos volg saam:

God gaat nog verder met zijn geschiedenis met mensen. Mensen worden in de geschiedenis van Jezus, die de geschiedenis van God is, betrokken, in zijn kruis en zijn opwekking, in zijn dood en zijn verrijzenis. Dat is de geschiedenis van de Geest van God en de kerk. God is nogmaals gekomen, na zijn lijfelike aanwezigheid in Christus. Hij is gekomen om te wonen in mensen, om hen met

heel hun leven deel te laten hebben aan zijn geschiedenis, de geschiedenis van Jezus, leden te worden van zijn lichaam, met Hem gestorven, met Hem opgewekt.

Van de Beek (2017:191) bring lyding daarom direk in verband met die kruis van Jesus en meen dat dit nie anders as in die lig van die kruis verstaan kan word nie en dus ook nie God se voorsienigheid nie. Hy (2017:73) beklemtoon dat God 'n vreemde Vader is. Hy gee sy eie Seun prys ter wille van sy vyande. Daarom is die kruis sentraal. Daar word die absolute liefde van God openbaar (Joh. 3:16). Van de Beek handhaaf dus God se bestier oor die wêreld, maar vind dit in die kruis.

3.5 Is godsdiens nie maar die opium vir die mense nie?

McGrath (2005:131-4) behandel ook die hele vraag of godsdiens 'n bouse saak is. Hy verwys oortuigend na die absolute ellende wat ateïsme reeds meegebring het, soos uitdruklik aangetoon is in *The Black book of communism* wat in Frankryk in 1997 verskyn het. Om dan voor te stel dat godsdiens die enigste probleem in die wêreld is vanweë al die pyn en ellende, is nie waar nie. Daarteenoor wys McGrath op die positiewe van godsdiens, naamlik dat godsdiens op baie maniere positiewe gevolge het vir die gelowiges: betekenis en sin aan die lewe gee.

McGrath (2005:135) sluit soos volg af:

The question of whether there is a God, and what that God might be like, has not – despite the predictions of overconfident Darwinians – gone away since Darwin, and remains of major intellectual and personal importance. Some minds may be closed; the evidence and the debate, however, are not. Scientists and theologians have so much to learn from each other. Listening to each other, we might hear the galaxies sing. Or even the heavens declaring the glory of the Lord (Psalm 19:1).

Daar is, volgens Brümmer (2010:183-5), 'n paar uiters belangrike aspekte wat hieruit voortvloei. Die eerste is dat metafore en narratiewe belangrik is. Die gelowige verstaan sy lewe in 'n verhouding met die lewende God. Die tweede aspek wat hy beklemtoon, is dat daar 'n morele invalshoek ("*moral injunction*") is. In die derde plek verwys hy na vooronderstelling ("*presupposition*") wat nie misken kan word nie. Die taal van geloof help gelowiges om die wêreld so te sien dat hulle 'n toewyding het aan die wêreld en die wyse waarop hulle daarna kyk. In die vierde plek is daar ook 'n geestelike praktyk ("*spiritual practices*"). Daarom lei die geloofsoog ook tot geestelike ondervindinge. Heiligmaking kom met toewyding, en toewyding word verstaan as 'n geestelike oefening in 'n verhouding om

die wêreld deur die geloofsoog te sien. In die vyfde plek is daar die proses van tradisie (*“the process of tradition”*). Dit is nie ’n finaal afgeronde idee nie, maar die geloofsoog help deur die tradisie om te verstaan, deur die verstaan van metafoor en narratief, hoe dinge in mekaar sit en hoe ons dit kan verstaan. Daarom is die ontvangs van geloof ’n bron vir die verstaan van die werklikheid.

Brümmer (2010:191) skryf: “Clearly, Dawkins’ Darwinian narrative fails to explain how we can know the good, how we can attain the ability to do the good or how we can be inspired to do the good willingly and joyfully.”

Gordon (2008:3) toon aan hoe geweldig groot die invloed van geloof was in die ontwikkeling van Europa in musiek, skilderkuns en opvoeding teenoor Dawkins se gedagte dat dit inhiberend daarin was.

Laskaris (2018:446) vra die vraag aan Dawkins waarom die Holocaust, byvoorbeeld, verkeerd is:

If we accept Dawkins’s metaphysical assumptions, however, then how can anyone deem anything to be spectacularly evil? What even is evil? Here, Dawkins blatantly shows that his moral outcries are inconsistent with the worldview on which he stands, which views Hitler and the Holocaust, not as “spectacularly evil”, but as “blind, pitiless indifference”.

3.6 Is die navolgers van God nie self boos nie? Het ons God nodig om goed te wees?

Brümmer (2010:190) wys op die besondere betekenis van die christelike geloof: “Within the Christian narrative both the capacity and the opportunity to achieve selfless neighbourly love are gifts that we receive through the providential grace of the Father. Only through such grace can we resist the power of the devil and ‘die to the self.’”

Gedurende en na die Tweede Wêreldoorlog verloor baie ook hul geloof. Bekend is die Rabbi wat uitroep: “Daar is geen God nie!” wanneer hy in die konsentrasiekamp aanskou hoe van sy mede-geloofsgenote opgehang word. Na die wrede bombardering van Dresden verklaar ’n Duitse vrou hoe sy altyd gelowig was, maar toe haar geloof verloor het. Daarteenoor is die getuie van Corrie ten Boom, ’n Nederlandse vrou wat verskeie Jode gered het en toe self in die konsentrasiekamp beland het, uiterste ellende beleef het, maar juis in haar geloof versterk is. Na die oorlog sit sy haar werk as Christen voort en reis selfs op tagtigjarige ouderdom na kommunistiese Rusland om haar geloof uit te leef.

Die bekendste Bybelse voorbeeld is Demas wat die teenswoordige wêreld liefgekry het. Teenoor hom staan Paulus wat uitermate vervolgd is, maar steeds die wonder van die evangelie verkondig het.

Dit kon wel in die oorlog voorgekom het, maar daar is talle getuïenisse van mense wat in hul geloof, juis ten spyte van die ellende, verdieping ervaar het. Voorbeelde hiervan word in die boekie, *Sonderlinge vrug: Die invloed van die Tweede Vryheidsoorlog op die sendingaksie van die Nederduitse Gereformeerde Kerk in Suid-Afrika* (Kok, 1971) uitgebeeld. Verskeie burgers meld hulle na die oorlog by die Sendinginstituut in Wellington aan om sendelinge te word.

In die hoogs belangrike werk van Sauer (2021:355 e.v.) oor die vervolging van die kerk is dit duidelik dat talle mense juis in hulle geloof te midde van die allergrootse vervolging vastigheid gevind het. Vervolging bind mense aan die gekruisigde Jesus. Juis daarin vind baie gelowiges sekerheid van geloof. Dit beteken dat die oortuiging dat God bestaan juis ook onder vervolging bevestig word. Onder vervolging is daar doksologiese, Christologiese, ekumeniese en eskatologiese aspekte wat die vastigheid in die verhouding met God belemtoon.

Bosch (1991:344) wys byvoorbeeld ook op die wonderbare sendingbeweging wat onder alle omstandighede as uiters omvattend, radikaal en betekenisvol beskou moet word. Ten spyte van kritiek moet ook erken word dat sendelinge hulle lewe opgeoffer het, hul vroue en kinders op die sendingveld begrawe het en talle lewens positief geraak het terwyl hulle self sin in hul lewe gevind het.

Romain (2008:78) wys op talle mense se lewe wat juis deur geloof positief beïnvloed is:

We also know of many whose lives have been changed for the better through their religion: how it can help average people rise above themselves, surprise others with what they are capable of; how it can be the bedrock for those who desperately need the support to stay away from drink or drugs or crime; how it can make powerful people more humble and patient; how it can teach the talented how to measure time, establish priorities and value relationships.

4. Gevolgtrekking

Daar kan talle argumente teen Dawkins, Du Toit en Van den Heever se standpunte ingebring word. Hoogs bekwame teoloë soos McGrath, Brümmer en Van de Beek wys op die eensydighede, valse voorstellings, onsekerhede

en verkeerde gevolgtrekkings in hulle standpunte. Dit beteken egter nie dat hulle sake opper wat nie diepgaande ontleed en beantwoord moet word nie. Die debat tussen wetenskap en teologie moet nie oppervlakkig gevoer word nie, maar moet in die kragveld van evaluering van standpunte steeds met eerbied gevoer word.

Geloof is nie irrasioneel nie. Dit dra telkens by tot menslike groei en vooruitgang. Voorbeelde kan vermenigvuldig word waar die geloof in God juis sin en betekenis aan mense se lewe gegee het. Die menslike brein is uiters beperk, maar die wonder van die geloof in God maak deure na transendensie oop. Daar is soveel wat nie verklaar kan word uit 'n suiwer wetenskaplike oogpunt nie. Nederigheid pas ook by wetenskaplikes wat die ongelooflike heelal ondersoek. Mense staan dikwels ook verstom oor die heelal waarin hulle geplaas is. Hierdie verwondering moet ook erken word.

Bibliografie

BOSCH, D.J. 1991. *Transforming mission: Paradigm shifts in theology of mission*. Maryknoll, NY: Orbis Books.

BRÜMMER, V. 2010. Dawkins' religion. *Neue Zeitschrift für systematische Theologie und Religionsphilosophie*, 52(1):77-192. DOI 10.15/NZST.2010.011 (14 July 2021).

CUNNINGHAM, C. 2015. Dawkins is dead: Long live evolution! *New Blackfriars*, 96(1063):269-78. <<https://search-ebshost-com.ufs.idm.oclc.org/login.aspx?direct=true&db=rft&AN=ATLAn3782991&site=ehost-live&scope=site>> (14 July 2021).

DAWKINS, R. 1976/1989. (e-book) *The selfish gene*. Oxford: Oxford University Press.

— 2007. *The God delusion*. London: Black Swan.

— 2012. *The magic of reality. How we know what is really true?* London: Black Swan.

— 2019. *Outgrowing God*. London: Black Swan.

DEANE-DRUMMOND, C. & FUENTES, A. (Eds). 2020. *Theology and evolutionary anthropology: Dialogue in wisdom, humility and grace*. London: Routledge.

DEANE-DRUMMOND, C. & FUENTES, A. (Eds). 2020a. Introduction. In: *Deane-Drummond & Fuentes* (Eds.) 2020.

- DEANE-DRUMMOND, C. & FUENTES, A. (Eds). 2020b. Grace introductory commentary. In: *Deane-Drummond & Fuentes* (Eds.) 2020.
- DURAND, J. 2021. Godsontkenning en geloofsbeslissing. <https://kerkbode.christians.co.za/2021/05/25/uittreksel-jaap-durand-oor-godsontkenning-en-geloofsbeslissing> (10 Junie 2021).
- DU TOIT, B. 2000. *God? Geloof in 'n postmoderne tyd*. Bloemfontein: CLF.
- 2020. *God: Is daar 'n ander antwoord?* Pretoria: Lapa.
- GORDON, D. 2008. Richard Dawkins and the God controversy. *Stimulus*, 16(2):2-5. <<https://search-ebSCOhost-com.ufs.idm.oclc.org/login.aspx?direct=true&db=rfh&AN=ATLA0001684868&site=ehost-live&scope=site>> (14 Julie 2021).
- GRAYLING, A.C. 2013. Critiques of Theistic arguments. In: Bullivant, S. and Ruse, M. (Eds.). *The Oxford handbook of Atheism*. Oxford: Oxford University Press:38-52.
- HOWE, J.T. 2012. Affirmations after God: Friedrich Nietzsche and Richard Dawkins on atheism. *Zygon*, 47(1):140-55. <<https://search-ebSCOhost-com.ufs.idm.oclc.org/login.aspx?direct=true&db=rfh&AN=ATLA0001880482&site=ehost-live&scope=site>> (14 Julie 2021).
- HOWELL, J.B III. 2011. Should we fear that we are deluded? Comments on Dawkins' *The God delusion*. *Southwestern Journal of Theology*, 54(1):29-44. <<https://search-ebSCOhost-com.ufs.idm.oclc.org/login.aspx?direct=true&db=rfh&AN=ATLA0001991602&site=ehost-live&scope=site>> (14 July 2021).
- KOK, J.W. 1971. *Sonderlinge vrug: Die invloed van die Tweede Vryheidsoorlog op die sendingaksie van die Nederduitse Gereformeerde Kerk in Suid-Afrika*. Pretoria: N.G. Kerkboekhandel.
- KOK, J. 2021. Die herlewing van sekulêre spiritualiteit in Europa en die implikasie daarvan vir die NG Kerk in Suid-Afrika. *HTS Teologiese Studies/Theological Studies*, 77(4), a6471. <https://doi.org/10.4102/hts.v77i4.641>
- KOLAKOWSKI, L. 1978a. *Main currents of Marxism: The founders*. (transl. P.S. Falla). Oxford: Clarendon.
- 1978b. *Main currents of Marxism: The golden age*. (transl. P.S. Falla). Oxford: Clarendon.
- LASKARIS, E. 2018. The new atheist sledgehammer: Like epistemological air boxing. *Themelios*, 43(3):434-47. <<https://search-ebSCOhost-com.ufs.idm.oclc.org/login.aspx?direct=true&db=rfh&AN=ATLAIiREM190107000434&site=ehost-live&scope=site>> (14 July 2021).

- LATEGAN, L.O.K. 2005. Die plek en roeping van die Nederduitse Gereformeerde Kerk in 'n postmoderne wêreld: Riglyne vir kerklike hernuwing. *Tydskrif vir Christelike Wetenskap*, (3de & 4de Kwartaal):231-45.
- MAWSON, T.J. 2013. The case against atheism. In: Bullivant, S. and Ruse, M. (Eds.). *The Oxford handbook of Atheism*. Oxford: Oxford University Press: 22-36.
- McGRATH, A.E. 2005. Has science eliminated God?: Richard Dawkins and the meaning of life. *Science and Christian Belief*, 17(2):115-35. <<https://search-ebSCOhost-com.ufs.idm.oclc.org/login.aspx?direct=true&db=rfh&AN=ATLA0001560113&site=ehost-live&scope=site>> (14 Julie 2021 geraadpleeg).
- 2014. *Dawkins' God: From the Selfish Gene to the God Delusion*. Chichester: Wiley.
- 2019. *Richard Dawkins, CS Lewis and the meaning of life*. London: SPCK.
- OPPY, G. 2013. Arguments for Atheism. In: Bullivant, S. and Ruse, M. (Eds.). *The Oxford handbook of Atheism*. Oxford: Oxford University Press:53-70.
- PETERSON, M.L. 2013. The problem of evil. In: Bullivant, S. and Ruse, M. (Eds.). *The Oxford handbook of Atheism*. Oxford: Oxford University Press:71-88.
- RICHMOND, P. 2007. Richard Dawkins' Darwinian objection to unexplained complexity in God. *Science and Christian Belief*, 19(2):99-116. <<https://search-ebSCOhost-com.ufs.idm.oclc.org/login.aspx?direct=true&db=rfh&AN=ATLA0001641730&site=ehost-live&scope=site>> (14 July 2021).
- ROMAIN, J. 2008. God, doubt and Dawkins. *European Judaism*, 41(2):71-8. <<https://search-ebSCOhost-com.ufs.idm.oclc.org/login.aspx?direct=true&db=rfh&AN=ATLA0001980467&site=ehost-live&scope=site>> (14 July 2021).
- SAUER, C. 2021. *Martyrium und Mission im Kontext: Analyse ausgewählter theologischer Positionen aus der weltweiten Christenheit*. Missionswissenschaftliche Forschungen: Neue Folge, 37, Neuendettelsau: Erlanger Verlag für Mission und Ökumene.
- SHERRY, P. 2019. Einstein, Dawkins, and wonder at the intelligibility of the world. *Heythrop Journal*, 60(1):5-15. <<https://search-ebSCOhost-com.ufs.idm.oclc.org/login.aspx?direct=true&db=rfh&AN=ATLAI9KZ190114000001&site=ehost-live&scope=site>> (14 July 2021).
- SOUTHGATE, C. 2008. *The groaning of creation: God, evolution and the problem of evil*. Louisville, KY: Westminster John Knox.

- STRAUSS, D.F.M. 2002. Voorvrae rondom die geloofwaardigheid van die Bybel in 'n "postmoderne tyd". *Nederduits Gereformeerde Teologiese Tydskrif*, 43(3&4):570-92.
- SWAAB, D. 2014. *Ek is my brein*. (vert. D. Hugo). Pretoria: Protea.
- VAN DE BEEK, A. 2017. *Mijn Vader, uw Vader: Het spreken over God de Vader*. Utrecht: Meinema.
- 2018. *Altijd dat kruis*. Utrecht: Kok Boekencentrum.
- 2020. *Spreken over God: Hoofdpijnen van de theologie*. Utrecht: Kok Boekencentrum.
- VAN DEN BRINK, G. 2018. *En de aarde bracht voort: Christelijk geloof en evolutie*. Utrecht: Boekencentrum. (5de druk).
- VAN DEN HEEVER, J. 2017. *Wat moet ons met die kerk doen?* Tygervallei: Naledi.
- VAN WYK, J.H. 2004. Skepping en ewolusie. Konkurrentie of kongruensie? *Koers*, 69(2):177-97.
- VOS, C. 2019. *Met my hand op my hart, waar is God?* Pretoria: Cordis Trust Publikasies.